

80

9961

III czasop.

ZAGADNIENIA GOSPODARCZE

w świetle

prasy i literatury ekonomicznej zagranicą

W A R S Z A W A

BANK GOSPODARSTWA KRAJOWEGO
Departament II Planowania
WYDZIAŁ EKONOMICZNY

Warszawa, dn. 15 stycznia 1948r.

9961
III czasop.

ZAGADNIENIA GOSPODARCZE
w świetle prasy i literatury ekonomicznej zagranicą

Nr 1
Rok IV

S p i s r z e c z y :

M. Sonin - O bilansie
siły roboczej w gospo-
darce socjalistycznej

"Woprosy Ekonomiki"
Nr. 6/1948

Biblioteka Jagiellońska

1003123084

Planowa rozszerzona reprodukcja siły roboczej obejmuje zwiększenie jej rezerw, przygotowanie nowych kadr wykwalifikowanych, zwiększenie kwalifikacji pracowników czynnych, planowy podział krajowych rezerw siły roboczej, wzrost stopy życiowej pracowników. Jest to więc niezmiernie doniosły czynnik socjalistycznej rozszerzonej reprodukcji.

Marks, Engels, Lenin i Stalin stwierdzili, że masy pracujące są podstawową siłą wytwórczą społeczeństwa, są twórcami historii ludzkości.

W ZSRR, gdzie ludzie pracy są współwłaścicielami środków produkcji, gdzie praca każdej jednostki, będąc pracą na siebie, jest równocześnie pracą dla całego społeczeństwa, interesem państwa jest rozszerzona reprodukcja siły roboczej, wzrost jej rezerw oraz najracjonalniejszy jej podział i zastosowanie. Rozszerzona socjalistyczna reprodukcja siły roboczej w ZSRR znajduje swój wyraz w bilansie siły roboczej, który jest jedną z najważniejszych części bilansu radzieckiej gospodarki narodowej. Planowanie bilansu siły roboczej jest najbardziej złożonym etapem planowania i podziału krajowych zasobów siły roboczej.

Różniamy bilans sprawozdawczy i bilans perspektywiczny siły roboczej. Bilans sprawozdawczy odbija rzeczywiste wyniki rozszerzonej reprodukcji siły roboczej oraz rzeczywiste proporcje jej podziału. Bilans perspektywiczny wyznacza, - wychodząc z zasadniczych zadań gospodarczo-politycznych - konieczne w przyszłości proporcje podziału siły roboczej w celu wykonania planów rozwoju gospodarki narodowej i budownictwa kulturalno-społecznego.

Bilans siły roboczej w gospodarce ZSRR operuje czynnikami następującymi:

1. przyrost ludności, czyli ogólnych państwowych rezerw siły roboczej,
2. zapewnienie najskuteczniejszej działalności kadr istniejących na gruncie wzrostu stopy życiowej oraz stworzenia wszelkich innych warunków, koniecznych dla wzrostu wydajności pracy,
3. wciągnięcie do procesów produkcji społecznej nowych kadr zdolnej do pracy ludności (młodzież dorastająca, kobiety trud-

niące się gospodarstwem domowym itd.),

racjonalna dystrybucja i redystrybucja siły roboczej pomiędzy dziedziny gospodarki narodowej i okręgi kraju,

5. doskonalenie składu jakościowego siły roboczej drogą jej odpowiedniego przygotowania i podniesienia jej kwalifikacji,

6. właściwa koordynacja wymienionych czynników, zapewniająca wykonanie zamierzonego bilansu oraz najoszczędniejsze gospodarowanie siłą roboczą.

Decydująca rola siły roboczej w procesach reprodukcji społecznej wyznacza miejsce jej bilansu, jako nieodłącznej integralnej części bilansu gospodarki narodowej.

Do bilansu siły roboczej w tym jego charakterze zastosować można w całości twierdzenie N.A. Woźniesieńskiego, że "nie można poprawnie opracować planu rozwoju gospodarki narodowej ZSRR, nie rozpoczynając od bilansu gospodarki narodowej. Punktem wyjścia jest tu określenie zasadniczych zadań narodowo-gospodarczych wchodzącego w grę okresu. Skoro jednak zadania te zostały określone, to układanie planu rozpocząć należy od bilansu. Oznacza to nie tylko określenie faktycznego układu stosunków i proporcji, lecz również określenie koniecznych dla nas - bolszewików - stosunków i proporcji, ażeby zrównoważyć sytuację i skierować rozwój gospodarki narodowej odpowiednio do gospodarczo-politycznych zadań planu".^{1/}

Perspektywiczny bilans siły roboczej, zestawiając, z jednej strony, odpowiadający danej masie wytwórczości i danej wydajności pracy wolumen pracy oraz wynikające stąd zapotrzebowanie siły roboczej, a - z drugiej strony - faktyczną ilość tej siły i jej ubytek naturalny, - umożliwia wyznaczenie koniecznego dopływu nowej siły roboczej, ustalenie nowych proporcji jej podziału w przekroju zawodowym i terytorialnym oraz zaplanowanie środków i zarządzeń, niezbędnych celem zapewnienia gospodarcze narodowej koniecznych kadr.

Najważniejszą przesłanką opracowania planowego bilansu siły roboczej jest opracowanie jej bilansu sprawozdawczego. Należy ocenić i zanalizować faktyczny układ ilościowych proporcji nakładu pracy, podział terytorialny i zawodowy zasobów siły roboczej, wyjaśnić rzeczywisty jej układ jakościowy oraz źródła jej uzupełnienia. Bez tego niemożliwe jest ani należyte opar-

wanie perspektywicznego bilansu siły roboczej na najbliższy, planowany odcinek czasu, ani określenie nowych proporcji podziału zawodowego i terytorialnego siły roboczej oraz wskazanie środków, które zagwarantowałyby realizację zaprojektowanego bilansu.

Schemat bilansu siły roboczej obejmuje dwie zestawione ze sobą części; jedna z nich wyraża ogólną masę zasobów siły roboczej, których charakterystyka jest najważniejszym elementem schematu bilansu; druga zaś jego część charakteryzuje istniejący podział zasobów siły roboczej oraz planuje podział przyszły, czyli zastosowanie siły roboczej w różnych dziedzinach pracy, oraz jej rozmieszczenie geograficzne.

Zestawienie obu tych części bilansu wykazuje stopień, w jakim istniejące zasoby siły roboczej gwarantują realizację zamierzonego rozwoju gospodarki narodowej oraz budownictwa społeczno-kulturalnego.

Jeżeli chodzi o produkcję socjalistyczną, jako całość t.j. o wszechzwiązkowy bilans siły roboczej, to obie porównywane ze sobą części bilansu najzupełniej odpowiadają sobie wzajemnie. W społeczeństwie socjalistycznym zrealizowane jest powszechne prawo do pracy i zniesione bezrobocie - wszyscy zdolni do pracy, a w tej liczbie cała masa podrastającej młodzieży - mogą być wykorzystani w rozszerzających się procesach produkcyjnych lub w dziedzinie budownictwa kultury. Nie może więc w ZSRR powstawać nadmiar siły roboczej. Tempo ~~reprodukcji~~ produkcji socjalistycznej znacznie przewyższa przyrost zasobów siły roboczej. W związku z tym bilans siły roboczej opiera się przede wszystkim na systematycznym wzroście wydajności pracy, co jest najważniejszym prawem rozszerzonej reprodukcji socjalistycznej. Wzrost wydajności pracy we wszystkich dziedzinach gospodarki narodowej zmniejsza zapotrzebowanie siły roboczej. Im większa jest wydajność pracy, tym mniejszej ilości siły roboczej wymaga wykonanie zaplanowanego programu produkcji.

O znaczeniu wzrostu wydajności pracy przy bilansowaniu siły roboczej świadczą przykłady następujące: w r.1937 roboty wykonywane przez ciągniki i kombiny Ośrodków Motorowo-Traktorowych

1/ ze strony poprzedniej:
"Bolszewik" Nr.1 r.1940, str.84

wymagały o 11 miln. pracowników mniej, niż gdyby roboty te miały być wykonane przez żywą siłę pociągową i łącznie w indywidualnych gospodarstwach chłopskich. Gdyby wydajność pracy w przemyśle pozostawała na poziomie roku 1932, to wykonanie programu produkcyjnego przemysłu w roku 1937 wymagałoby o 8 miln. robotników więcej, niż ich było w rzeczywistości.

Bilans siły roboczej jest nie tylko odbiciem projektowanej wydajności pracy lecz ze swej strony czynnie na nią oddziałująca. Gdy tylko daje się zauważyć brak siły roboczej w tej lub innej dziedzinie, państwo socjalistyczne niezwłocznie zastosowuje te lub inne zarządzenia uzupełniające, a w szczególności podnosi stopień mechanizacji produkcji i kwalifikacji pracowników, koryguje ich rozmieszczenie w produkcji itp. W gospodarce rolnej np. wzmożenie mechanizacji pracy przyczynia się do wyzwolenia stamtąd części sił roboczych do przemysłu; rozwój organizacji kuchni społecznych oraz żłobków i przedszkoli dla dzieci wyzwala część kobiet trudniących się gospodarstwem domowym, itd.

Lecz jeśli taki jest stan rzeczy w dziedzinie wszechzwiązkowego bilansu siły roboczej, to bilanse poszczególnych dziedzin gospodarki oraz bilanse terytorialne nieraz wykazują konieczność redystrybucji lub przemieszczenia terytorialnego części sił roboczych.

Porównanie istniejących zasobów siły roboczej z uajwniejszym jej zapotrzebowaniem ogólnym nie wykazuje jednak samo przez się, ile nowych sił roboczych będzie potrzeba dla zaspokojenia nowego na nie popytu oraz dla zastąpienia ich ubytku. Dlatego schemat bilansu siły roboczej obejmować powinien w liczbie swoich składników dodatkowe zapotrzebowanie na nową siłę roboczą, na które to zapotrzebowanie składa się różnica między stanem istniejącym, a planowaną niezbędną ilością siły roboczej, zwiększona o liczbę potrzebną na zastąpienie ubytku w stanie istniejącym. W zestawieniu tym należy również uwzględnić poziom wydajności pracy oraz perspektywy jej wzrostu.

Istotną częścią planowego bilansu jest opracowanie zarządzeń, niezbędnych do realizacji zamierzonych w bilansie ilościowych i jakościowych przesunięć w podziale i zastosowaniu zasobów siły roboczej.

Głównym zadaniem praktycznym, do którego dostosowuje się

strukturę planowego bilansu siły roboczej, jest zapewnienie m-rodowej gospodarce siły roboczej w proporcjach i w jakości odpowiadających zadaniom planu państwowego w dziedzinie rozwoju produkcji i budownictwa kulturalnego. Dlatego opracowanie planowego bilansu siły roboczej dąży przede wszystkim do znalezienia źródeł siły roboczej, niezbędnej dla najważniejszych dziedzin gospodarki socjalistycznej. Ustalenie zapotrzebowania ze strony tych dziedzin na nowe siły robocze w danym okresie i odpowiednie ich uzupełnienie jest rdzeniem bilansu siły roboczej.

Zależnie od postawionego zadania, bilanse siły roboczej można i należy sporządzać w różnych przekrojach, odsłaniających różne strony procesu reprodukcji i zastosowania siły roboczej. Głównymi typami tych bilansów specjalnych są bilanse opracowane według płci i wieku, według dziedzin gospodarki narodowej ze wskazaniem środowiska społecznego pracowników, zasilających te dziedziny; według dziedzin gospodarki narodowej ze wskazaniem zawodu i kwalifikacji sił roboczych; bilans zbiorczy siły roboczej dla całego danego terytorium; bilans siły roboczej miast i wsi itp. Szczegółowy bilans siły roboczej opracowany dla całości gospodarki narodowej obejmuje wszystkie te bilanse specjalne, które są jego częściami składowymi. Tablica zbiorcza zawiera główne dane bilansów specjalnych.

Celem każdego z bilansów jest wyjaśnienie jakościowej strony procesu reprodukcji i podziału zasobów sił roboczych. Wszystkie bilanse łącznie powinny dać obraz całego wielostronnego procesu reprodukcji i podziału zasobów siły roboczej.

x

x

x

Jednym z najważniejszych problemów bilansu siły roboczej jest problem ruchu ludności.

Marks wykrył burżuazyjną treść i rolę apologetyczną "prawa ruchu ludności" Malthusa, które polega na tym, że wzrost ludności wyprzedza rzekomo nieustannie wzrost środków egzystencji, a to prowadzi do bezwzględnego przeludnienia.

Badając prawa ruchu ludności Marks stwierdził, że każdemu historycznemu systemowi produkcji właściwe są specyficzne prawa ruchu ludności o charakterze historycznym, mianowicie, że względny nadmiar ludności robotniczej, czyli przeludnienie w postaci płynnej, ukrytej i chronicznej, jest nieuniknionym wynikiem

i warunkiem istnienia tylko dla kapitalistycznego systemu produkcji. Te formy przeludnienia znajdują swój jaskrawy wyraz w istnieniu ogromnej armii bezrobotnych oraz względnej i absolutnej pauperyzacji klasy robotniczej.

Prawa ruchu ludności w społeczeństwie socjalistycznym, zasadniczo różniące się od tychże praw w ustroju kapitalistycznym, znalazły swój jaskrawy wyraz w szybkim wzroście ludności ZSRR, w wysokim odsetku młodzieży w ogólnym składzie ludności naszego kraju, w nowej strukturze klasowej ludności, w zmianach jej składu zawodowego, poziomu kulturalnego, lokalizacji geograficznej, podziału pomiędzy wieś i miasto, w likwidacji bezrobocia i niespotykanym gdzie indziej tempie wzrostu dobrobytu narodu.

Liczba ludności w ZSRR wzrasta znacznie szybciej, niż w krajach kapitalistycznych. Tempo wzrostu ludności w ZSRR wyniosło w okresie 12 lat przedwojennych przeciętnie 1,23% rocznie wobec 0,07% w Europie kapitalistycznej. Odsetek młodzieży w wieku do lat 19 przewyższa niemal półtorakrotnie także odsetek w największych krajach kapitalistycznych. Pod względem liczby ludności i zasobów siły roboczej Związek Radziecki jest jednym z największych krajów świata. Struktura ludności pod względem wieku w ZSRR (według obliczeń opartych na danych spisu z roku 1939) wykazała w latach 1939-1945 olbrzymią nadwyżkę liczby ludności wstępującej w okres wieku zdolności do pracy nad liczbą ludności wychodzącej poza granice tego wieku (nie biorąc strat wojennych). Fakt ten ma niezmiernie doniosłe znaczenie dla pomyślnego rozwiązania zasadniczych problemów rozwoju gospodarki narodowej i likwidacji skutków wojny..

Warunki rozwoju społeczeństwa radzieckiego, wolnego od sprzeczności kapitalizmu, pozwalają naszemu krajowi nie tylko szybko likwidować straty materialne okresu wojennego, lecz również przywrócić taki charakter ruchu naturalnego ludności, któryby zapewniał wzrost głównej siły wytwórczej społeczeństwa ludzkiego w tempie, jakie jest nie do pomyślenia w ustroju kapitalistycznym.

Najważniejszym problemem bilansu siły roboczej w gospodarce narodowej ZSRR, szczególnie w warunkach rozwoju po-

wcjenne, jest wzrost liczebny klasy robotniczej, jako głównej siły wytwórczej. W przeciwieństwie do kapitalizmu z jego masowym bezrobociem, gospodarkę ZSRR charakteryzuje systematyczny wzrost liczebny klasy robotniczej. Obok wzrostu wydajności pracy, zwiększa się w naszym kraju nieustannie liczba robotników wskutek szybkiego wzrostu skali produkcji socjalistycznej.

Najszybszy wzrost liczebny klasy robotniczej mieliśmy w okresie pierwszej pięciolatki, gdy liczba robotników i urzędników zwiększyła się niemal dwukrotnie, mianowicie o 97,8%. Plan pięciolatki został w tym okresie przekroczony pod względem liczby robotników, natomiast nie osiągnął przewidzianych wyników w dziedzinie wydajności pracy.

W drugiej pięciolatce, gdy głównym czynnikiem wzrostu produkcji przemysłowej było zwiększenie się wydajności pracy na gruncie postępu technicznego, liczba robotników i urzędników w gospodarce narodowej rosła znacznie wolniej niż w pierwszej pięciolatce (przyrost ten wyniósł 17,4% wobec planowanych 26%), natomiast plan wzrostu wydajności pracy w przemyśle i budownictwie został przekroczony.

W okresie pierwszej i drugiej pięciolatki tempo wzrostu liczby zatrudnionych w dziedzinach ciężkiego przemysłu znacznie przewyższyło analogiczne tempo całości gospodarki narodowej, wskutek czego odsetek robotników zatrudnionych w wielkim przemyśle wzrósł z 26,7% w r.1928 do 30,9 w r.1937.

Trzeci plan pięcioletni przewidywał wzrost stanu zatrudnienia w całości gospodarki narodowej ZSRR o 21% wobec 17,6% w drugiej pięciolatce. Tempo wzrostu pracowników zatrudnionych w dziedzinie społeczno-kulturalnej (oświata, ochrona zdrowia itp.), w handlu i przemyśle usługowym (gospodarka mieszkaniowo-komunalna itd.) planowane było znacznie wyżej, niż tempo wzrostu stanu zatrudnienia w wytwórczości dóbr materialnych. Wynikało to z zadań, które trzeci plan pięcioletni postawił w zakresie wzrostu kultury ^{narodu} i jego stopy życiowej.

Wzrost liczby robotników i urzędników zatrudnionych

w gospodarstwie narodowym ZSRR oraz wzrost wydajności pracy w ciągu 3,5 lat trzeciej pięciolatki do chwili rozpoczęcia wielkiej Wojny Narodowej, gwarantował w całą pewnością wykonania zadań planu pięcioletniego w zakresie wzrostu produkcji, stopy życiowej pracowników oraz ich poziomu kulturalnego.

"Gdyby nie wojna, miasta nasze i okręgi przemysłowe wykazałyby dziś olbrzymie, niewidziane jeszcze zdobycze w zakresie poprawy materialnych i kulturalnych warunków bytu pracowników... Gdyby nie wojna, która zniszczyła wiele najlepszych okręgów rolniczych, byłibyśmy już dziś zaspaczeni we wszystko, czego nam potrzeba, lepiej bez porównania niż którykolwiek kraj w Europie i nie tylko w Europie^{2/}

W toku pięciolatek stalinowskich zmieniło się zasadniczo nie tylko geograficzne rozmieszczenie produkcji lecz i terytorialne rozmieszczenie siły roboczej; poważnie wzrosła liczba bezwzględna i odsetek robotników i urzędników zatrudnionych we wschodnich okręgach Związku Radzieckiego, a zwłaszcza na Uralu i Syberii:

W okresie trzech pięciolatek stalinowskich klasa robotnicza powiększyła się o miliony nowych robotników i urzędników, co miało ogromne znaczenie dla kształtowania się klasy robotniczej ZSRR oraz rozwoju całości gospodarki narodowej kraju.

Zapotrzebowanie nowych kadr oraz dynamika liczebności klasy robotniczej w okresie Wojny Narodowej zasadniczo się różniła od okresu pkojowej gospodarki socjalistycznej. Jednakże i w czasie wojny dynamiką tą rządziły te same prawa rozszerzonej reprodukcji, których działanie trwało w pełni chociaż nie na całym terytorium państwa. Do zasadniczych warunków rozszerzonej reprodukcji socjalistycznej w czasie wojny należy wzrost liczby robotników, podniesienie ich kwalifikacji i wzrost funduszu płacy. Rozszerzona reprodukcja kadr pracowniczych była charakterystyczną cechą gospodarki wojennej ZSRR:

2/ W.M. Mołotow Trzydziestolecie Wielkiej Październikowej rewolucji, Gospolizizdat, 1947, str.9

Po przezwyciężeniu w końcu r.1941 najniższego punktu spadku produkcji wzrost produkcji i stanu zatrudnienia trwał nieustannie z miesiąca na miesiąc. Rozszerzona reprodukcja siły roboczej we wschodnich okręgach ZSRR znalazła szczególnie jaskrawy wyraz w szybkim wzroście stanu zatrudnienia w przemyśle wojennym, w metalurgii czarnej i kolorowej, w przemyśle węglowym, w niezmiernie szybkim rozwoju sieci szkół systemu państwowych rezerw pracy, w szerokiej akcji szkolenia nowych kadr robotniczych i doszkalania istniejących.

Po wyzwoleniu okupowanych czasowo terenów liczba robotników i urzędników w całości gospodarki narodowej ZSRR wzrosła jeszcze bardziej. W okresie wojny stan liczebny klasy robotniczej zwiększył się poważnie wskutek dopływu wielu milionów nowych sił, głównie kobiet i młodzieży z miast i wsi.

Przejście ZSRR do gospodarki pokojowej wprowadziło istotne zmiany do procesu reprodukcji siły roboczej. Szczególne znaczenie tu miała demobilizacja armii. W przeciwieństwie do krajów kapitalistycznych, gdzie zmobilizowani żołnierze powiększają szeregi bezrobotnych, demobilizacja robotników i urzędników w ZSRR obok dopływu siły roboczej z innych źródeł, znacznie zwiększyła stan liczebny klasy robotniczej (o trzy miliony w samym tylko roku 1946) i stała się potężnym czynnikiem rozwoju produkcji oraz całej gospodarczej i kulturalnej działalności w kraju.

Jednym z decydujących warunków wykonania powojennego planu pięcioletniego odbudowy i rozwoju gospodarki narodowej ZSRR jest przyciągnięcie nowych sił roboczych do przemysłu, budownictwa i transportu.

Przewidziany w planie wzrost stanu liczebnego robotników i urzędników w latach 1946-1950 przeszedł o sześć milionów osób realizowany być musi przy jednoczesnej redystrybucji siły roboczej na rzecz sfery produkcji materialnej.

Zapewnienie nieustannego wzrostu liczby robotników wymaga istnienia wielkich i stałych źródeł uzupełnienia kadr roboczych. Jednym z takich źródeł, na wszystkich etapach rozwoju gospodarki radzieckiej, była redystrybucja rezerw siły roboczej pomiędzy rolnictwem a innymi dziedzinami gospodarki narodowej. Po zwycięstwie socjalizmu na wsi państwo radzieckie przeszło do organizowanego wërbunku siły roboczej. Możliwość takiego wërbunku w kołchozach powstała dzięki olbrzymiej oszczędności pracy w wyniku kolektywizacji rolnictwa i mechanizacji produkcji rolnej.

W drugiej fazie rozwoju państwa socjalistycznego zorganizowany wërbunek siły roboczej był główną metodą redystrybucji zasobów siły roboczej pomiędzy rolnictwem a nierolniczymi dziedzinami gospodarki oraz zasadniczą metodą uzupełniania siły roboczej w przemyśle, transporcie i budownictwie - zaopatrując w pierwszym rzędzie gałęzie produkcji sezonowe i chłonną dużo pracy. Według naszych obliczeń zorganizowany wërbunek siły roboczej w okresie 1931 - 1940r. dał całej gospodarce narodowej ZSRR, łącznie z produkcją sezonową, przeszło 28 milionów os^ob, a w tej liczbie przeszło 7 milionów osób przeniosło się z jednej gałęzi produkcji do innych. Znaczna ich część pozostała przy pracy stałej w przemyśle, budownictwie i transporcie.

W ciągu dziesięciu lat przedwojennych zorganizowany wërbunek siły roboczej odgrywał w uzupełnieniu kadr pracowniczych rolę decydującą. Od początku realizowano go jako akcję planową, która była dobitnym wyrazem rozwoju gospodarczo-organizatorskiej i kulturalno-wychowawczej funkcji państwa socjalistycznego w drugiej fazie jego ewolucji.

W przededniu wojny zorganizowany wërbunek siły roboczej z kołchozów przestał zaspokajać rosnące wymagania gospodarki narodowej. Powstałe w okresie pięciolatek stalinowskich przedsiębiorstwa potrzebowały nowych kadr wykwalifikowanych, podczas gdy ze wsi drogą zorganizowanego wërbunku przychodzili głównie ludzie niewyuczeni, a wobec tego dużo czasu i środków traciło ^{się} na ich przygotowanie. Poza tym pewna część tych robotników nie aklimatyzowała się w przemyśle i odpływała z powrotem na wieś.

Dalszy rozwój przemysłu wymagał systematycznego uzupełniania klasy robotniczej przez nowe, ustabilizowane, wykwalifikowane kadry robotnicze oraz właściwszej dystrybucji siły roboczej pomiędzy dziedzinami produkcji i okręgami kraju, zgodnie z interesem gospodarki narodowej. Drogą do rozwiązania tego problemu było przede wszystkim stworzenie systemu państwowych rezerw siły roboczej.

System państwowych rezerw siły roboczej powstał na wniosek towarzysza Stalina w październiku 1940r. Możliwość i konieczność stworzenia takiego systemu rezerw, jako głównego źródła uzupełnienia siły roboczej w najważniejszych dziedzinach gospodarki narodowej, wynika z planowego charakteru rozszerzonej reprodukcji sił wytwórczych i stosunków produkcji społeczeństwa socjalistycznego, ze świadomego stosunku obywateli radzieckich do swej pracy, jako do sprawy wagi społecznej i do obowiązku wobec państwa radzieckiego.

Stalinowska idea przygotowywania państwowych rezerw siły roboczej spośród młodzieży kształcącej się w szkołach fabrycznych i rzemieślniczych, utrzymywania ich w całości na koszt państwa, jest wzorem mądrego rozwiązania najważniejszego problemu zapewnienia wykwalifikowanych kadr pracowniczych dla głównych dziedzin gospodarki narodowej przy jednoczesnej likwidacji bezrobocia i nędzy w mieście i na wsi. Jest to nowy wkład do marksistowsko-leninowskiej teorii rozszerzonej reprodukcji siły roboczej w społeczeństwie socjalistycznym.

Stworzenie i działanie systemu państwowych rezerw siły roboczej wykazało, że w rozwoju gospodarki radzieckiej nastąpił taki okres, gdy problem przygotowania siły roboczej i jej zastosowania staje się jedną z doniosłych funkcji państwa. Powstanie w naszym kraju systemu państwowych rezerw siły roboczej jest wynikiem rozwoju pracy gospodarczo-organizacyjnej i kulturalno-wychowawczej organów państwa socjalistycznego w okresie przejściowym od socjalizmu do komunizmu.

Wyniki pracy systemu państwowych rezerw siły roboczej, który w ciągu ośmiu lat swego istnienia przygotował około czterech milionów wykwalifikowanych robotników, potwierdził w pełni żywotność tego systemu nie tylko w warunkach pokojowej budowy socjalizmu, lecz i w czasie Wielkiej Wojny Narodowej.

Zapewnienie siły roboczej dla najważniejszych dziedzin gospodarki narodowej było jednym z najtrudniejszych problemów gospodarki wojennej. "Dzięki zorganizowanemu systemowi przygotowania i podziału siły roboczej, gospodarka wojenna ZSRR nie doznawała poważniejszych trudności z braku robotników".^{3/}

W okresie wojennym państwowe rezerwy siły roboczej stały się jednym z najgłówniejszych źródeł uzupełniania kwalifikowanej siły roboczej w przemyśle.

Wśród szeregu najważniejszych zarządzeń zastosowanych przez państwo celem zaopatrzenia gospodarki narodowej w kadry pracownicze w czasie Wojny Narodowej, wymienić należy następujące :

a/ mobilizacja na potrzeby Wojny Narodowej kadr robotniczych i inżynieryjno-technicznych dla tych przedsiębiorstw, oddziałów i poszczególnych odcinków produkcji, które przestawione zostały na produkcję wojenną ;

b/ przeniesienie kadr pracowników budowlanych na budowę zakładów przemyśłu wojennego i współpracujących z nimi przedsiębiorstw ;

c/ wciągnięcie do pracy w mieście i na wsi siły roboczej, nie uczestniczącej dotąd lub słabo uczestniczącej w produkcji społecznej, albo też takiej siły roboczej, którą można było przesunąć do pracy o pierwszorzędym znaczeniu obronnym bez wielkiej szkody dla rolnictwa ;

d/ przeszkolenie robotników w przemyśle i przygotowanie nowych kadr, zamiast powołanych do wojska, drogą rozszerzenia sieci szkół systemu państwowych rezerw siły roboczej oraz drogą bezpośredniego szkolenia przy procesach produkcyjnych ;

e/ translokacja kadr robotniczych i inżynieryjno-technicznych wraz z zakładami przemysłowymi do wschodnich okręgów ZSRR, które w krótkim czasie stały się główną bazą wojenno-gospodarczą kraju ;

f/ wprowadzenie obowiązujących godzin nadliczbowych w przedsiębiorstwach pracujących dla obrony oraz zniesienie urlopów.

3/ N.Wozniesienskij. Wojenna ekonomika ZSRR w period otliczestwiennoj wojny. Gospolitizdat, 1948r. str. 120.

Formy wciągania siły roboczej do produkcji przemysłowej oraz znaczenie poszczególnych źródeł jej uzupełnienia poważnie zmieniły się w czasie wojny. Państwo radzieckie musiało przede wszystkim zapewnić siłę roboczą dla decydujących dziedzin gospodarki narodowej w pierwszej kolejności i przy wszelkich warunkach.

Przyciągnięcie do przemysłu siły roboczej z kołchozów odbywało się na mniejszą skalę i nie drogą zorganizowania werbunku, lecz głównie w formie mobilizacji na zasadzie rozporządzeń rządu. Odsetek i liczba bezwzględna nowych kadr pochodzących ze wsi zmniejszyła się w czasie wojny, ponieważ w związku z odpływem mężczyzn ze wsi do wojska oraz zredukowaniem mechanicznej i żywej siły pociągowej w kołchozach, sytuacja w zakresie siły roboczej stała się na wsi bardziej napięta.

Poważnym źródłem uzupełnienia siły roboczej stała się ludność miejska. Spośród pięciu milionów kobiet trudniących się gospodarstwem domowym poważny odsetek wciągnięty został do produkcji.

Przebudowa całej gospodarki narodowej do celów obsługi frontu, wzrost skali produkcji wojennej, zmniejszenie liczby robotników w niektórych nieprodukcyjnych dziedzinach gospodarki narodowej, ewakuacja przemysłu z terenów, zajętych czasowo przez wroga, wszystko to wymagało nie tylko stworzenia nowych źródeł uzupełnienia siły roboczej, lecz również jej redystrybucji terytorialnej i zawodowej, czasowego przedłużenia dnia roboczego itp.

Wyszłość ustroju socjalistycznego wyraziła się w danym wypadku w tym, że państwo nasze potrafiło zmobilizować niewykorzystane zasoby siły roboczej oraz redystrybować już zatrudnione w taki sposób, iż decydujące dziedziny gospodarki narodowej otrzymały potężne uzupełnienie kadr roboczych w krótkim czasie i według jednego planu.

W pięciolatce powojennej główna rola w dziele rozszerzonej reprodukcji kwalifikowanych kadr pracowniczych należy do systemu państwowych rezerw siły roboczej. W ciągu lat 1946-1950 przygotowało się 4,5 miliona wykwalifikowanych robotników / w tej liczbie znaczną część młodzieży, która w tych latach dorosła do wieku zdolności do pracy /. System państwowych rezerw siły roboczej zachował swoje znaczenie na długi czas po upływie obecnej pięciolatki.

Pozostając, w tym okresie głównym źródłem uzupełniania kwalifikowanych kadr robotniczych, system państwowych rezerw siły roboczej przygotowywać będzie robotników inteligentnych, coraz lepiej wykształconych ^{politechnicznie}. zbliżających się pod względem swego poziomu kulturalno-technicznego coraz bardziej do pracowników inżynieryjno-technicznych.

Niezmierznie ważną cechą charakterystyczną uzupełniania kadr w gospodarstwie narodowym ZSRR jest wciągnięcie do pracy produkcyjnej na szeroką skalę kobiet, Partia bolszewicka i rząd radziecki zapewniły kobietom nie tylko prawne, lecz i rzeczywiste równouprawnienie w życiu politycznym, kulturalnym i gospodarczym. W okresie pięciolatek przedwojennych miliony kobiet wciągnięte zostały do procesu produkcji społecznej. Odsetek kobiet w ogólnej liczbie robotników i urzędników wyniósł w 1940r. 38%, a w przemyśle wielkim - 41%. Coraz więcej kobiet bierze udział w pracy kwalifikowanej. W okresie Wojny Narodowej praca kobieca przeważała w gospodarstwie narodowym kraju. Kobiety i młodzież niosły " na swych barkach główny ciężar pracy w fabrykach, w kołchozach i sowchozach" - stwierdza J.W.Stalin.

Partia bolszewicka i rząd radziecki wykuli z kobiecych rezerw siły roboczej armię robotnic i rolniczek, pracujących jak najaktywniejsza część armii pracowniczej. Wskutek masowego wciągnięcia ich do społecznego procesu wytwórczego kobiety są teraz wielką siłą społeczeństwa socjalistycznego. Jednakże rezerwy siły roboczej kobiecej są jeszcze w dużym stopniu niewyczerpane. Miliony kobiet w mieście i na wsi trudnią się jeszcze małoprodukcyjną pracą domową.

Jednym z wielkich problemów bilansu siły roboczej w naszym kraju jest przygotowanie nowych kadr i podniesienie kwalifikacji istniejących drogą szkolenia ich bezpośrednio przy produkcji. Ta metoda szkolenia jest jednym z najważniejszych czynników rozszerzonej socjalistycznej reprodukcji siły roboczej.

Wskazówki towarzysza Stalina, dotyczące konieczności szkolenia kadr robotniczych bezpośrednio w procesie produkcji, stały się podstawą całej akcji szkolenia i podniesienia kwalifikacji kadr robotniczych, a w szczególności zastosowania szkolenia indywidualnego, jako metody zasadniczej. Wskazówki te dopomogły do rozwiązania w najkrótszym czasie problemu stworzenia kadr wykwalifikowanych robotników, zarówno w latach szybkiego uprzemysłowienia naszego kraju, jak i w okresie Wojny

Narodowej. Szkolenia techniczne, bezpośrednio przy procesach produkcyjnych, było w tych okresach główną i przeważającą formą przygotowywania kwalifikowanych kadr robotniczych.

W pięciolatce powojennej dominującą formę szkolenia wykwalifikowanych kadr robotniczych w naszym kraju jest system państwowych rezerw siły roboczej. Przygotowywanie nowych kadr drogą szkolenia indywidualnie-brygadowego poważnie się kurczy. Głównym zadaniem technicznego szkolenia kadr bezpośrednio przy produkcji jest podnoszenie kwalifikacji robotników już czynnych.

Historia prac nad bilansem siły roboczej w ZSRR świadczy o systematycznym wzroście czynnika planowości w szkoleniu i podziale siły roboczej na gruncie rozwoju funkcji gospodarczo-organizatorskiej i kulturalno-wychowawczej państwa socjalistycznego.

Ścisły związek bilansu siły roboczej z planem narodowo-gospodarczym, a w szczególności z bilansami materialnymi podkreślił Lenin jeszcze w zaraniu planowania. Związek ten znalazł swój wyraz również w planie GOELRO^{4/}, który zawierał specyfikacje nakładów nie tylko pieniędzy i materiałów lecz również i czasu roboczego, jak np. ".....około 370 milionów robotniko-dni, tyle a tyle beczek cementu, sztuk cegieł, pudów żelaza, miedzi itp...."^{5/}. W okresie opracowania planu GOELRO bilans siły roboczej nie miał jednak znaczenia decydującego, a więc nie opracowywano go szczegółowo. Główne znaczenie miały w tym czasie bilanse zboża i paliwa, a następnie - bilanse żelaza, wyposażenia technicznego, energii elektrycznej.

Pierwsze próby opracowania bilansów siły roboczej rozpoczęto w okresie opracowywania pierwszego planu pięcioletniego rozwoju gospodarki narodowej ZSRR. Próby te były niezadowolające, gdyż opierano je na błędnej metodzie. Były one wyrazem tego błędnego traktowania sprawy, które tow. Stalin poddał druzgocącej krytyce w swym przemówieniu na konferencji agronomów - marksistów w grudniu 1929 r.

Błędne założenia, z których wychodzili autorzy pierwszego perspektywicznego bilansu siły roboczej doprowadziły między innymi do tego, że bilans przewidywał nieznaczne tylko zmniejszenie się bezrobocia ku końcowi pięciolatki /1932/33/. Tymczasem jak wiadomo, bezrobocie zlikwidowano w ZSRR ostatecznie już ku końcowi 1930 r.

4/Państwowy Plan Elektryfikacji Rosji /Gosudarstwiennyj Plan

Elektryfikacji Rosji/
5/W.I. Lenin, Dzieła, t. XXVI, str. 170 /ros/

Zwycięstwo socjalizmu, likwidacja bezrobocia, nowe warunki zaopatrzenia przemysłu w siłę roboczą, - wszystkie te czynniki wymagały zasadniczego udoskonalenia planowania i podziału siły roboczej. Zadania te określił tow. Stalin w swej historycznej mowie na naradzie resortów gospodarczych w czerwcu 1931r., która to mowa stała się powszechnie znaną pod tytułem "Sześć warunków tow. Stalina".

Z chwilą likwidacji bezrobocia i przeludnienia rolniczego w naszym kraju, planowanie siły roboczej nabrało szczególnie doniosłego znaczenia: państwo musiało prowadzić ścisłą ewidencję istniejących zasobów siły roboczej i zapotrzebowania na nią, ustalić niezbędne zarządzenia, któreby zapewniały należyte przygotowanie wykwalifikowanych robotników i specjalistów oraz podział ich między poszczególne dziedziny produkcji i okręgi; wreszcie - przeprowadzać planową redystrybucję zatrudnionej już siły roboczej.

Plan zorganizowanego werbunku siły roboczej oraz przygotowanie kadr włączono do planu narodowo-gospodarczego /dział pracy/ po raz pierwszy w 1931 r. Bilans siły roboczej nie wchodził jednak jeszcze w tym okresie do planu narodowo-gospodarczego, a opracowanie tego bilansu ograniczało się do obliczeń orientacyjnych dla całości gospodarki narodowej, nie posiadających praktycznego znaczenia.

Przy opracowaniu drugiego planu pięcioletniego bilans siły roboczej ujęty został głębiej i opracowany nie tylko dla całości gospodarki narodowej, lecz również według głównych jej dziedzin; t.j. przemysłu, transportu i budownictwa. Główną wadą bilansu siły roboczej sporządzonego na okres drugiej pięcioletki polegała na tym, że nie opierał się on na konkretnych zarządzeniach, któreby zapewniły jego rzeczywiste wykonanie.

W okresie drugiej i na początku trzeciej pięcioletki planowanie siły roboczej wciąż jeszcze nie nadszało za rosnącymi wymaganiami produkcji społecznej, co było jedną z poważnych przyczyn trudności związanych z zaopatrzeniem gospodarki narodowej w siłę roboczą. Wady planowania siły roboczej polegały przede wszystkim na tym, że w okresie drugiej i na początku trzeciej pięcioletki nie ogarniało ono jeszcze wszystkich źródeł uzupełnienia kadr robotniczych nawet w decydujących dziedzinach produkcji.

"Towarzysz Stalin żąda należytego podziału i przygotowania siły roboczej, jako decydującego warunku produkcji, tow. Stalin podkreślił, że nauczyliśmy się dzielić środki pieniężne i fundusze materiałowe. Lecz planowania podziału siły roboczej i przygotowywania jej na serio nie nauczyliśmy się, a bez tego plan budownictwa i produkcji nie ma gwarancji. Wynika to w całości z marksistowsko-leninowskiej nauki o człowieku jako o głównej sile wytwórczej społeczeństwa. Ludzie, kadry decydują o powodzeniu dzieła socjalizmu 6/

W trzeciej pięciolatce planowanie siły roboczej znacznie się poprawiło. W Urzędzie Planu Państwowego ZSRR oraz w urzędach planów państwowych Republiki Ukraińskiej i Białoruskiej stworzono już grupy specjalistów do opracowywania bilansu kadr robotniczych. W okręgach o dużej liczbie kołchoźników, zarobkujących ubocznie, stworzono specjalne grupy urzędników, których zadaniem było planowanie werbunku robotników, w innych zaś okręgach zadanie to zlecono przewodniczącym komisji planowych. Głównym zadaniem tych grup było badanie zasobów siły roboczej i opracowanie uzasadnionych naukowo jej bilansów.

Najdonioślejszym problemem planowania siły roboczej, rozstrzygniętym w ciągu trzeciej pięciolatki na gruncie spotęgowania roli państwa socjalistycznego w rozszerzonej reprodukcji siły roboczej, było stworzenie systemu państwowych rezerw siły roboczej.

Okres gospodarki wojennej charakteryzowało szerokie zastosowanie metody bilansowej przy opracowaniu planów zaopatrzenia radzieckiej gospodarki narodowej w siłę roboczą. Gcsplan ZSRR rozwinął w szerszej skali opracowywanie bilansów siły roboczej przez swych pełnomocników lokalnych. Celem ułatwienia prac nad zagadnieniami bilansu i podziału siły roboczej Centralny Urząd Statystyczny znacznie rozszerzył w okresie wojennym podstawy statystyczne planowania siły roboczej i wykonał szereg poważnych prac statystycznych w tej dziedzinie. Prace te obejmują i. in.: jednorazowe spisy ludności wiejskiej, bieżącą ewidencję i jednorazowe spisy ludności miejskiej; jednorazowe spisy pracowników handlowych z podziałem według płci, wieku i zawodu; ewidencję personelu administracyjnego; jednorazowe spisy ^{składu} zawodowo-kwalifikacyjne ^{go} robotników przemysłowych, transportowych i budowlanych itp.

6/N. Woznieścienśkij. Tri stalinskije piatiletki stroitielstwa socjalizma /trzy stalinowskie pięciolatki budownictwa socjalizmu/. "Bolszewik", Nr. 1, 1940, str. 84.

Centralny Urząd Statystyczny wprowadził do swej praktyki w czasie wojny opracowywanie kwartalnych bilansów sprawozdawczych siły roboczej; bilansów sprawozdawczych siły roboczej, w kołchozach, z końcem zaś r.1946 - również bilansu zasobów siły roboczej młodocianej.

Plan podziału siły roboczej według najważniejszych dziedzin gospodarki narodowej oraz źródeł uzupełnienia, który to plan po raz pierwszy zaczęto opracowywać w czasie wojny, opierał się bezpośrednio o bilans siły roboczej w tych dziedzinach i stał się jednolitym "bilansem i planem podziału siły roboczej dla przemysłu, budownictwa i transportu". Złączenie w jednolitą całość bilansu i planu podziału siły roboczej oraz zatwierdzenie jego przez rząd świadczyło o ogromnym znaczeniu praktycznym tego bilansu w warunkach okresu wojennego.

Celem realizacji planów podziału siły roboczej i redystrybucji jej pomiędzy poszczególne dziedziny gospodarki narodowej i okręgi terytorialne, powstał na początku wojny Komitet ewidencji i podziału siły roboczej przy Radzie Komisarzy Ludowych ZSRR /Komitet po uczetie i raspredelenii raboczej siły pri SNK SSSR/. Komitetowi temu - na mocy rozporządzenia Prezydium Najwyższej Rady ZSRR z dnia 13.II.1942r. - przysługuje prawo mobilizacji niezatrudnionej a zdolnej do pracy ludności, oraz prawo przyciągania do produkcji /na mocy specjalnych zarządzeń Rady Komisarzy Ludowych ZSRR/ siły roboczej ze wsi, a także prawo redystrybucji robotników pomiędzy poszczególne dziedziny gospodarki narodowej w ogóle i produkcji przemysłowej w szczególności itd.

W okresie powojennym nastąpił nowy etap planowania podziału i szkolenia siły roboczej. Przyczyną tego była zmiana warunków zaopatrzenia gospodarki narodowej w siłę roboczą.

Niezmiernie trudnym problemem stała się konieczność poważnego zwiększenia liczebności klasy robotniczej. Jej stan liczbowy musiał ze względów gospodarczych przewyższyć poziom przedwojenny, podczas gdy Związek Radziecki stracił w czasie wojny około siedmiu milionów ludzi.

Cała ta sytuacja powojenna wymagała dalszego wzmocnienia roli państwa w sprawach rozszerzonej reprodukcji siły roboczej i jej planowego podziału. Znalazło to swój wyraz w szeregu zarządzeń natury organizacyjnej, a m.in. w powołaniu do życia Ministerstwa rezerw siły roboczej, w stworzeniu urzędów przesiedleńczych przy republikańskich radach ministrów itp.

Konieczna była również poważna intensyfikacja prac nad bilansem siły roboczej w przekroju branżowym i terytorialnym /w każdej republice, każdym kraju itd/ poczynając od oddzielnych organizacji gospodarczych, t.j. przedsiębiorstw i kołchozów.

Duże zadania w dziedzinie planowania siły roboczej przypadły w udziale republikańskim, krajowym i okręgowym organom Gosplanu.

Jednym z najważniejszych zadań, stojących przed pełnomocnikami Gosplanu ZSRR jest opracowanie bilansu zasobów siły roboczej, zarówno sprawozdawczego jak i perspektywicznego, na rok najbliższy oraz na okres największego napięcia robót polnych.

Przed wojną bilanse siły roboczej opracowywały okręgowe komisje planowe, opiekujące się tylko gospodarką miejscową i nie mające możliwości utrzymania niezbędnych materiałów od organizacji ogólnopaństwowych. Obecnie sytuacja jest inna. Pełnomocnikom Gosplanu na mocy statutu zatwierdzonego przez rząd, przysługuje prawo otrzymywania od wszelkich organizacji, mających siedzibę w danej jednostce administracyjnej, niezbędnych materiałów i wyjaśnień, związanych z kontrolą wykonania planu narodowo-gospodarczego, a w szczególności - otrzymania wszelkich typów sprawozdań, które obowiązują przedsiębiorstwa i organizacje gospodarcze. Cały ten materiał dostarcza się pełnomocnikom Gosplanu za pośrednictwem miejscowych organów Centralnego Urzędu Statystycznego ZSRR. W ten sposób pełnomocnicy dysponują wszelkimi materiałami statystycznymi i planowymi, jakich wymaga opracowanie bilansu siły roboczej.

Pełnomocnicy Gosplanu muszą toczyć walkę z tendencyjnością organów lokalnych w zagadnieniu podziału siły roboczej; tendencyjność ta była jedną z głównych ujemnych cech opracowywania bilansu siły roboczej przez okręgowe komisje.

Pierwsze bilanse siły roboczej w przekroju terytorialnym pełnomocnicy Gosplanu ZSRR opracowali jeszcze w okresie wojny /na rok 1944/. Już w r. 1945 planowanie siły roboczej stało się najważniejszym odcinkiem pracy tych pełnomocników. Obecnie bilanse siły roboczej, opracowywane we wszystkich okręgach, krajach i republikach, świadczą o nieustannym doskonaleniu planowania siły roboczej.

Zupełna i wszechstronna ewidencja zasobów siły roboczej, głęboka analiza jej zastosowania, odpowiadająca

rzeczywistym warunkom projektowanie popytu na nią ze strony przemysłu i rolnictwa oraz ewidencja możliwości jej terytorialnej redystrybucji - oto są cechy każdego niemal bilansu siły roboczej.

Na podstawie bilansów siły roboczej, zestawionych według okręgów, krajów i republik, Gosplan ZSRR opracowuje ogólny narodowo-gospodarczy bilans terytorialny siły roboczej, następnie bilans i plan podziału siły roboczej według ministerstw i resortów; plan zorganizowanego werbunku siły roboczej dla przedsiębiorstw podległych poszczególnym ministerstwom z podziałem według okręgów /krajów, republik/; plan powołania młodzieży do szkół fabrycznych i rzemieślniczych.

Jeśli więc w okresie pierwszej i drugiej pięciolatki bilanse siły roboczej nie miały charakteru operacyjnego, a w trzeciej pięciolatce służyły tylko do ustalenia planów organizowanego werbunku siły roboczej, to w okresie wojennym a jeszcze bardziej w okresie obecnym bilanse siły roboczej nabrały charakteru bardziej żywotnego i zaczęły ogarniać znacznie szerszy zakres problemów planowania podziału zasobów siły roboczej.

Świadectwem dalszego rozszerzenia i pogłębienia prac nad bilansowaniem sił roboczych jest również rozpoczęte niedawno opracowywanie bilansu wykwalifikowanych kadr robotniczych według ważniejszych zawodów oraz bilansów kadr specjalistów o wyższych i średnich kwalifikacjach. Bilanse te stają się teraz podstawą do opracowywania planów szkolenia wykwalifikowanych robotników według konkretnych zawodów w systemie państwowych rezerw siły roboczej, a także bezpośrednio przy produkcji oraz planów szkolenia i podziału kadr specjalistów.

Metoda bilansowa stała się główną metodą planowania siły roboczej ZSRR. Planowanie bilansu i podziału siły roboczej w gospodarce narodowej, niemożliwe w ustroju kapitalistycznym, oparte ^{jest} w ZSRR na wyższości socjalistycznego systemu gospodarczego, na racjonalnym wykorzystaniu i zastosowaniu ekonomicznych praw produkcji i dystrybucji.

Realizując planowo prawa rządzące specjalistyczną organizacją pracy i płacy, które to prawa są potężnym źródłem wzrostu produkcji i dobrobytu narodu, państwo socjalistyczne zapewnia niebywały w historii ludzkości rozkwit twórczej działalności mas pracujących, jako najważniejszy warunek pomyślnego przejścia od socjalizmu do komunizmu.